

Գուժի շիթեր բերեղեայ որ՝ թափանցիկ ու մաքուր՝
Ծաղկենեղու պէս կ'երգեն կեանքի ճամբուն երկայնքին։

Այսպէս ցաւերն ալ ունին
Երջանկութեան սերմն անգին։

Երենկ քեզի, ճնճողուկ իմ, որ աստղերուն տակ անցար
Մենիկ, արցունք սրփռելով, որ կարեկից սրտերում
Գոհար դարձան։ մինչ ժպիտն ու արեւները պայծառ
Հովի շունչին հետ անհետ գնացին ի սպառ շատ հեռուն,

Որ առ յաւերժ չեն ապրիր
ինչպէս ցնորքները պատիր։

Երեկորին հըսկումիդ՝ երբ կը զիտես լինն աղու
Վերջալոյսին համոյրով շիկնած, ու վերն համակ օդ
Բեկբեկումովը թրթռուն լոյսի, կեանքի, երգերուն՝
Չէս լըսեր մեղմ ու անոյշ ձայներ հասնող դուռն հոգւոյդ

Որ հեռաւոր ասիերէն
Յաւէտ կու գան, կը բախեն։

Եւ որ ծաղկենինն են կեանքի, ուրիշներով ըստփոխած,
Որ հայրենի սրբինգով զարուհի երգ կը հայցեն —
Դուն հինաւորաց մայրիկիդ հովանւոյն տակ սիրարժարծ
Հին գարունի յուշերով վերածընող փառքերէն

Պատմէ՛ փայլուն զըրուագներ
Որ վերանայ սիրուն յեթիւր։

Հ. ԵՂԻՍ ՓԵՅՅԿԵԱՆ

ՈՒՒԼԵԸՄ ՈՒՒԼՍԸՆ

Հերեցէ՛ք ինծի, հիմակուան համար զիս Ուիւ-
երմ Ուիլսըն կոչելու։ Մարտը թուղթը, որ առ-
ջիս է, պէտք է որ իրական անունովս աղտեղուի,
որ արդէն իմ նմաններու բաւականէն աւելի
անարգանքի, զարշաքի եւ զարհուրանքի նիւթ
եղած է։ Ո՛վ դու անպէտ իր մարդկութեան.
նոյնիսկ ամենէն հեռաւոր երկրամասերու մէջ
մարդիկ քեզ նախատինքով ու անարգանքով կը
կոչեն։ Դուն մեռած ես անոնց պատուոյն, անոնց
պաճռճանքին, անոնց տենչանքին ու պահանջ-
քին համար։

Մոռի՛, գաղտնի ամպ մը կը տարածուի քու
վրադ եւ քիզ քու յոյսերովդ երկնքէն յաւիտե-
նապէս կ'անջատէ։

Հոս պիտի չուզէի, եթէ կարենայի իսկ, վերջին
տարիներուս անասելի թշուառութիւնն ու ան-
ներելի չարագործութիւնները նկարագրել։ Կը-
պատակս է միայն քացատրել, թէ անսահման
վատանումութիւնս ուրկէ՛ է։

Մարդիկ ընդհանրապէս աստիճանաբար կ'իյ-
նան։ Իմ մէջն ասիկա ուրիշ կերպ էր. վայր-
կեանի մը առաքինութիւնը ինկաւ ինծմէ ինչպէս
վերարկու մը. մինչեւ հոս մոլութիւններս բաղ-
ղատաբար նուազ զօրաւոր էին, հիմա կը մեծ-
նային կ'անէին սաստկապէս։

Կկարագրեմ թէ ինչպէս դիպուածը — ինչպէս
միակ զէպք մը — ասիկա հաստատեց։ Արդէն
մահը կը մօտենայ, եւ անոր առջեւէն զացող
չուքը հոգիիս վրայ խաղաղ ազդեցութիւն մը
կ'ընէ։ Ինծմէ կը պահանջէ (մինչդեռ ես մութ
հովիտին մէջէն կը քալեմ), որ նմաններուս միա-
նամ — գրեթէ պիտի ըսէի՝ նմաններուս կարեկ-
ցութեան։ Սիրով պիտի ուզէի, որ անոնք հա-
ւատային, թէ (այսպէս ըսելու համար) ստրուկը
եղած ըլլայի պատահարներու, որոնց վրայ մարդ-
կային կամքը չի կրնար իշխել։ Սիրով պիտի
ուզէի, որ անոնք մոլորութիւններու անապատին
մէջ պզտիկ ովասիս մը երեւան հանէին, ուր

ճակատագիրը կը տրեւէ: Եթէ նոյնիսկ մեծ փորձութիւններ եղած ըլլան, սակայն այնպէս ինչպէս իմ բըրածնէս ոչ ոք փորձած է, եւ անկասկած մէկը անոնց տակը մնացած է: Ատոր համար է նոսն որ ոչ ոք ինծի չափ առտապացեալ — բան մը՝ որ պիտի չքննադատուի: Իրապէս չեմ բազմցիր: Ու չեմ մեռնիր հիմա որպէս զոհ մը արեւուն տակ գտնուող ամենէն սարսուղի, ամենէն գաղտնի պատարանքին:

Ընտանիքէ կը սերիմ, ուր միշտ խիստ զգալուն երեւակայութիւն մը եւ խառնուածք մը նշանակելի եղած են: չառտ պզտիկ եղած ժաւառական արդէն յստակօրէն կ'երեւար, որ ընտանիքին նկարագիրը ժառանգած էի: Այս նկարագիրը կը կերպաւորուէր մէջս տարիներուն հետ՝ աւելի ու աւելի, ինչ որ բարեկամներու համար վտանգաւոր անհանդարտութեան աղբիւր մը եղաւ, եւ զիս ամենէն մեծ կորուստին առաջնորդեց:

Ըմբոստ, զուարճասէր եւ անզսպելի եղայ: Որովհետեւ ծնողքս ալ նուազ հոգեկան ոյժ ունէին եւ նոյն ժառանգական թերութիւնը ինչպէս ես, ի վիճակի չէին գէշ հակուսներու թուումը կանգնելու: Քանի որ տկար եւ բաւական անխմաստ փորձեր վերջացան անոնց համար կատարեալ պարտութեամբ, ինծի համար՝ մինչդեռ՝ կատարեալ յաղթանակով: Այլեւս իմ ձայն տանը մէջ որպէս օրէնք արժէք ունէր. տարիքի մը մէջ՝ ուր որպէս հազիւ կաշկանդող կապիկան ազատած են, բառին իրական իմաստովը ես իմ իսկ տէրս էի, եւ կ'ընէի ու ընէլ կու տայի ինչ որ ուզէի:

Ամենէն հին դպրոցական յիշատակներս կը կեդրոնանան զոթական ոճով մեծ, ընդարձակ տան մը, որ մասնախապատ անգլիական գիւղի մը մէջ կը գտնուէր, ուր բոլոր տուններն ալ շատ հին էին եւ անհամար հսկայ այտուցաւոր ծառերով շրջապատուած: Հին սրբազան տեղւոյն մասին յիշողութիւնս դեռ այս պահուս երաւային, հանդարտեցնող ազդեցութիւն մը կ'ընէ վրաս: Կը զգամ զովացնող խոնաւութիւնը իր ստուերոտ ծառուղիներուն եւ կը ներնչեմ իր անհամար թուփերուն հոտը. եկեղեցիին զանգակին խորունկ զարկերը իմանալ կը կարծեմ, որոնք ամէն ժամ հանգարտ մթնոլորտին լուռութիւնը կը պատռէին, մթնոլորտ մը՝ որ եկեղեցիին բարակ ու զոթական աշտարակը կը վերձմակէր:

Երեկայ անբացատրելի թշուառութեանս մէջ միակ հաճաքը, զոր դեռ կրնամ զգալ, դպրոցական կեանքին պզտիկ պատահարներուն վրայ խորհիլն է թերեւս Հետեւաբար միութարանքս

թող նախանձի առարկայ չըլլայ երբ յիշատակներս հոս պատմեմ, որովհետեւ որքան ալ անոնք անկարեւոր ըլլան ինքիսին, ինծի համար կենսական են, վասն զի այնպիսի ժամանակի տեղ մը կը կերպրոնանան, ուր (ինչ որ ինծի բաւականին պարզ է) ճակատագիրը, որ յետոյ կ'անքի ճամբարս մթազնեց եւ վրաս կատարեւապէս իշխեց, ամենէն առաջ իմ վրաս ինկաւ: Ատոր համար ձեզեցէք որ անկարկ մը նետեմ անցեալին վրայ:

Տունը ինչպէս առաջ ըսի, հին եւ բազմանկիւն էր: Ան կը գտնուէր ընդարձակ կալուածի մը մէջէնք, որուն շուրջը բարձր ու հաստ աղիւնէ պատ մը կար. պատին վրան շաղխով եւ կողորտուած ապակիներու խաւով մը ծածկուած էր:

Այդ պատը, որ բանտ մը կը յիշեցներ, կը կազմէր մեր շրջանակին սահմանը, ինչ որ ատկէ դուրս կը գտնուէր, մեզի համար զրեթէ գոյութիւն չունէր, վասն զի շաբաթը միայն երեք անգամ ապէք էինք դուրս ելլել: Դասն ամէն շաբաթ ցերեկէ ետք երկու ուսուցիչներու հսկողութեան տակ պզտիկ պտոյտ մը կ'ընէր ամ մօտակայ դաշտերուն մէջ, եւ կիրակի օրերը երկու անգամ մեզ հանդիսաւորապէս կ'առաջնորդէին գիւղին եկեղեցին, որպէս զի առտուան եւ իրեկուան արարողութեանց ներկայ ըլլայինք:

Մեր դպրոցին վարիչը միեւնոյն ատեն քարոզիչ էր այդ եկեղեցիին: Ջարմացած ու հմայուած կը դիտէի գինքը յաճախ մեր հեռաւոր նստաբաններէն դէպ ի նրբանցքը, երբ կամաց եւ չափաւոր քայլերով ամպիտընը կը բարձրանար: Կրնամ որ այս յարգելի մարդը քահանայական փայլող սեւով եւ լայն հագուստին մէջ, զեղեցիկ կերպով փռածուած մեծ եւ սեւ մօրուքով իրապէս նոյնը ըլլալ, երբ դեռ քիչ առաջ թթուած երեսով, հագուստը քթախտով ալտեղուած, ճօճող զաւազանով հաստառութեան դրակոնեան օրէնքները կը զօրծաղբէր: Այս հանելուկը այնքան անհասկնալի կ'երեւար, այնքան անիմաստ, որուն լուծումը ինծի անիմաստի կը թուէր: Պատին մէջ անկիւնը զարհուրելի խոշոր դուռ մը կը բարձրանար՝ հաստ կղզակներով ուժով մը ապահովուած, եւ վերը՝ երկաթի թելերով կապուած: Այդ դուռը կը փնէինք սրբազան վախով մը: Երբեք չէր բացուեր. միայն որոշ օրերուն եւ պէտք եղած ատեն: Եւ երբ իր խոշոր նիզերուն աղլուկը կը հանէր, այն ատեն մեր ծուծէն սոսկում մը կ'անցնէր, եւ իրապէս գէշ կ'ըլլայինք:

Շրջապատող որմը անկանոն ձևե մը ունէր ու շատ մը անկիւններ կը ձեւացնէր Բացումաթը ներքէն երեք կամ չորս հատը մեծի իբր խաղա՝ վայր կը ձեւանային: Ասիկա բոլորովին հարթ էր եւ խճով ծածկուած: Գեռ կատարելապէս կը յիշիմ թէ ոչ ծառ, ոչ նստարան եւ ոչ ալ նման բան մը կը գտնուէր հողը: Խաղաղամբը անշուշտ տան հետեւ կը գտնուէր: Առջեւ կար ծաղիկներու պզտիկ պարտեզ մը, խոզաղանիէ եւ տեսակ տեսակ թուփ ու մացառներով շրջապատուած. աշակերտը սակայն այդ սուրբ տեղը միայն շատ քիչ առգամ կրնար մտնել, առ առաւելն իր եկած ու ճամբորդած ատենը. թերեւս նաեւ՝ երբ ազգական մը կամ բարեկամ մը մեզմէ մին տանէր ու Դնուեղի եւ ամառուան արձակուրդի ատեն դպրոցէն հեռացնէր:

Սակայն տունը... Ո՞րքան գեղեցիկ. ինծի կը թուէ ան որպէս կախարդի պալատ մը՝ իր անհամար նրբանցքներով եւ սենեակներով, ուր դժուարաւ ինքզինքս վերստին կը գտնէի: Դրժուար էր նաեւ ըսել ճշտութեամբ, թէ երկու յարկիւնէն որսն մէջ կը գտնուէր պատահմամբ: Մէկ սենեակէն միւսը երթալու համար պէտք էր ամէն անգամ քանի մը աստիճաններ ելլել կամ իջնել: Շեղաւորութիւնը, ճիւղաւորութիւնն եւ քու՝ վերեւի նրբանցքները մշակաւ շատ էին, այնպէս օձաձեւ ու այնպիսի անսպասելի կերպով դուրս կ'առաջնորդուէր, որ ամբողջ չէնքը պատանի մտածողին համար իրաւամբ անհունութեան խորհրդաշանջ մը կարելի պիտի ըլլար նկատուիլ: Հինգ տարի, որ հոն գտնուեցայ, պարզապէս չկրցի հասկնալ թէ ուր կը գտնուէր պզտիկ նընջասենեակը, որ ինծի հետ մէկտեղ տասնըութը կամ քսան ուրիշ աշակերտներու յատկացում էր:

Դասարանը տան ամենէն մեն — կ'ընամ ըսել աշխարհի ամենէն մեն սենեակն էր: Զափազանց երկայն, նեղ ու ցած էր, ունէր գոթական պատուհաններ՝ երթալով սուրցած, ու առատադ մը՝ կաշիի փայտէ: Ամենէն հեռու անկիւնը, որ վախով կը նայէիք, կը գտնուէր քառանկուն միջնորմ մը՝ ութէն մինչեւ տասը քառք տըրամագծով. մեր վարիչին՝ մեծայարգ Դոկտոր Բրանսֆորի սրբազան առանձնատեղանի էր ան: Հաստատուն կերպով շինուած էր ու ամուր դուռով մը պաշտպանուած. գլուխուս կ'ուտէինք ամէնքս ալ, երբ խիտ պարոնին ներկայութեանը համարձակէինք դուռը բանալ: Միւս անկիւններուն մէջ ալ կը գտնուէին նոյնատեսակ միջնորմներ, որոնք թէեւ հեռուէն սոսկմանով չէին դիտուեր, սակայն եւ այնպէս մեզի համար մեն

յարգանքի առարկայ կը դառնային: Մին դասական լեզուներու ուսուցչին գրականութիւնը ունէր: Միւսը անգլիերէնի եւ ուսուցիչեան ուսուցչին յատկացում էր: Ամբողջ սրահին մէջ շուրջաւան կը գտնուէին անկանոն կերպով բաժնուած նստարաններ եւ գրակաշներ, սեւ, հին ու ժաւանակի հետ հինցած, յափազանց մաշած զըրփերով ծածկուած, եւ նախատառերով, ամբողջ անուններով, զարմանալի պատկերներով ու գաւազան փորագրութիւններով այնպէս լեցած էին, որ իրենց նախկին ձեւը բոլորովին կորսնցնցած էին: Մեն, շուրջով լեցուն դոյլ մը սրահին մէկ ծայրը եւ հսկայ ժամացոյց մըն ալ միւս ծայրը կը գտնուէին:

Այս հաստատութեան խոշոր որմերուն մէջն էր, որ անցուցի (եւ արդարեւ սիրայօժար) հաւճոյքի տարիներ: Արտաքին պատահարները քիչ անգամ կարելոր են տղայ մը զբաղցնելու կամ զբօսցնելու համար, քանի որ անոր մտածումը առանց կասելու կ'աշխատի եւ առանց այլեւայլի բաւականին նիւթ կը գտնէ: Դպրոցին թախտոտ միաձեւութիւնը վրաս շատ աւելի ազդեցութիւն ըրաւ, քան յետոյ հասունցող պատանութեան ամէն զբօսալի կեանքը եւ կամ երիտասարդութեան տարիներու չարագործութիւնները: Անշուշտ առաջին մտային կազմութիւնս բաւական անսովոր եւ զգուշէ պէտք է եղած ըլլայ: Շատ անգամ միայն երիտասարդութեան սկիզբի ատեններուն դէպքերը պայծառ, որոշ յիշողութիւններ կը ձգնէ: Ամէն ինչ գորշ տուեր մըն է. միայն սոճոյն, անորոշ յիշիլ մը՝ պզտիկ ու լախութեանց եւ ատելի վշտերուն: Իմ մէջս սաւային բոլորովին տարբեր էր — կ'երեւայ թէ պատահութեանս ատեն հաստատամտութեամբ զգացած ըլլալու նմ ինչ որ որոշ, մնայուն ձեւերով յիշողութեանս մէջ կը վերագտնեմ, կարծես թէ մեռադի մը մէջ կաղապարուած:

Եւ սակայն որքան քիչ բան պէտք էր ներկայացնել մեր հաստատութիւնը օտար աչքերու՝ ինչ որ իրապէս յիշողութեան արժանի էր: Ամէն առտուն զարթումը, ամէն իրիկունս հրամանը՝ անկողին մտնելու, զոց սորվիլը, սորվուածին կրկնելը, կանոնաւորապէս եկող տոներն ու պետոյները, խաղաղ վայրէ՛ իր ժամապահառութեամբը, կրկններով ու վիճարանութիւններովը, այս ամէնը կ'ըսեմ, վրաս կ'ազդէին այն ատեն կախարդական ոյժով, ու ինծի զգայնութեանց, դէպքերու, խղճի շարժումներու եւ անհանդարտութիւններու ամբողջ աշխարհ մը կ'ընծայէին... Գիշ ատենէն կրակոտ, կըրտո եւ ազդող նկա-

բարգրովս դասընկերներուս մէջ կարեւոր տեղ մը զբաւեցի, կամաց կամաց կ'իշխէի նաեւ բոլոր այն ողոք վրայ որոնք ինծիմբ բաւական ձեռն էին: Միայն աշակերտ մը բացառութիւն կը կազմէր: Միայն այն հետս կը չափուէր դասախօսութեան ինչպէս նաեւ մրցութեանը եւ հակառակութեանց ատեն՝ ըսածներուս անպատճառ չհաւատարմելու եւ կամային տեղի չտալով: մէկ խօսքով տիրապէտողի կամքիս ամէն տեսակէտով դէմ դնելով: Վասն զի աշխարհի վրայ չկան այնքան սոսկալի բռնատրոսներ որքան մտաւորապէս եւ ֆիզիքապէս զօրաւոր եղող տղաք՝ իրենց տկար ընկերներուս հանդէպ:

Այդ աշակերտը ինծի ազգական չէր, սակայն իմ անունս եւ մականունս կը կրէր, ինչ որ զարմանալի պէտք չէ թուի, քանի որ հակառակ ազնուական ծագումիս անունս հասարակներու կը պատկանի: Այս պատմութեան մէջ զիս Ուիլեմ Ուիլսոն կը կոչեմ. իրական անունս այս չինքոն անունէն շատ տարբերութիւն մը չունի: Ուիլսոնի մրցակցութեան առթած նախանձը ինծի համար ամենէն մեծ նեղութեան ակն էր, վասն զի հակառակ ամբարտաւան նկարագրիս, որով զինքն ու իր յաղագսութիւնը հրապարակաւ պէտք եղած կերպով նկատի կ'առնէի, ներքապէս սակայն յայտնի էր որ իրմէ կը վախնայի, ու պարագայ տեղը չէր որ ապացոյց մը նշանակէ կրնայի իր իրական յառաջդիմութենէն այն հաւաստութեամբ, զոր ան մեր երկուքին մէջ ունենալ կ'ուզէր. որովհետեւ չաղթուելու համար բոլոր մտային եւ ֆիզիքական ոյժս միշտ կը ստիպուէի հաւաքել:

Սակայն եւ այնպէս մինակ էս էի, որ նշմարած էի թէ Ուիլսոնը ինծիմբ աւելի մեծացած էր եթէ ոչ յառաջացած. մեր ընկերները կուրցած կը թուէին ըլլալ: Անշուշտ ան ալ չէր փքանար իր յաղողութիւններովը կամ ընդդիմաբանութեամբը. նոյնիսկ երբ անամթթաբար ծրագրէր ներս կը խաչածնէր, այդ կը պատահէր յաճախ զազոտօրէն: Ինչպէս պատահինդրութիւն, նըմանապէս կըթոտ եւ մտաւոր զօրութիւն չունենալ կը թուէր, որ ինծի կարելի կ'ընէր՝ զիս նշանակելի դարձնելու: Կարելի պիտի ըլլար հաւատալ, թէ դիտմամբ մրցակիցս կ'ըլլար Ուիլսոն, զիս պարզապէս բարկացնելու, զարմացնելու կամ ճամբաս գողցելու համար: Ակամայ կը տուրպուէի ճշմարտութիւնը տեսնել ժամանակ առ ժամանակ, երբ ինծի նախատինքն եւ թշնամանք կ'ընէր կամ ինծի դէմ կը խօսէր. ան այն ատեն տեսակ մը փափկանակատութիւն յայտնի կ'ընէր,

ինչ որ ինծի խիստ անյարմար եւ նմանապէս խիստ անընտանի կը թուէր: Կը կարծէի նաեւ որ զթատրոսական դէմք մը առնել կ'ուզէր:

Թերեւս Ուիլսոնի արտառնող վարունակարպէն էր (ինչպէս նաեւ մեր անուններուն նմանութեան պարագան ալ), որ երկուքս ալ պատահմամբ այն օրը դպրոց մտած էինք, բան մը՝ որ մեծ աշակերտներուն կարծեմ տուած էր, թէ եղբայրներ ենք մենք: Եթէ ատիկա ճիշդ իսկ ըլլար, երկուորեակներ կրնայինք ըլլալ միայն. վասն զի անուանակիցս, — ինչպէս ես, — 19 յունուար 1809 ին ծնած էր (ինչ որ յետոյ իմացայ), — անշուշտ զարմանալի հանդիպում մը...

Զարմանալի թուելու է նմանապէս, որ հակառակ ամէն բանի, Ուիլսոնը չէի կրնար առել: Իրաւ է թէ գրեթէ ամէն օր կ'արուէինք իրարու հետ, բայց ամէն վիճաբանութեանց ան ինծի կը ձգէր յաղթութեան դափնին, սակայն այս կամ այն կերպով զգալ կու տար ինծի, թէ իրապէս ինքն է վաստկած ատիկա: Այս տեսակ բորբոքած պահերու մէջ երբեք իրարու հետ չէինք խօսեր: Ինծի ատիկա հպարտութիւնը կ'արգիւշէր. անոր՝ շլմարիտ արծաթիքի մը զգացում: Մեր խառնուածքին մէջ ալ շատ նմանեմ եմներ կային, ինչ որ հաւանաբար բարեկամութեան մը չափ հասունեար, եթէ շարունակաբար իրարու հանդէպ թշնամական դիպք մը չունենայինք: Այսպէս ուրեմն իմ մէջս հետեւեալ ամենէն հակոտնեայ զգացողութիւնները անոր դէմ կը կլուռնէին. զայրացում, վախ, վարանք եւ յարգանք:

Ատիկա պէտք էր ըլլար պատճառը, որ յաճախակի յարձակութեանց ատեն երբեք թշնամանքի տեղի չեմ տուած, այլ պարզ նեղութիւն. ներ տալով կը զոհանայի, որոնք բաւական ազդող պէտք էին ըլլալ: Որքան խելացիութեամբ ալ պատրաստէի ծրագրիներս, միշտ չէի յաճուղեր. վասն զի անուանակիցս անսոսան հանգարտութիւն ունէր, եւ երբ իր ըլած խիստ կատակէն ուրախանար իսկ, չէր անհեղձնար ու հակառակորդին առիթ չէր տար իր վրայ խնդալու: Իրականութեան մէջ իր մօտ միայն միակ վիրաւորելի կէտ մը գտած էի, թերեւս ժառանգուած մասնատրութիւն մը, զոր շահաւորածելու համար պիտի արհամարհէի, եթէ ես ինծի ուրիշ միջոցով մը օգնել կարենայի: Թեւրացումը խուլափողի տկարութեան մէջ էր, որ անուանակցիս կ'արգիւշէր բարձր խօսելէ. երբեք չէր կրնար շատ թերեւ շշուէն մը զատ խօսիլ: Այս տկարութիւնը կարելի եղածին չափ կ'օգտագործէի ինծի համար: Ուիլսոն ալ իր կարգին

գիտ նոյն դրամով կը վճարէր... Եղակի սրաւ մտռութեամբ մը գտած էր, թէ նեղացնող ինչ միջոցով գիտ ամենէն շատ կրնար չարչարել, այն ատեն ոչ մէկ վայրկեան կը հանգստացնէր զիս: Կախ պարագան այն էր՝ որ այնքան հասարակ եւ հասարակաց ահուռն մը կը կրէի, որ ինծի հաւմար թախտութեան պատճառ եղած էր: Կարծես թէ թոյն էր, երբ այդ ահուռն մտիկ ընելու ըստիպուէի. եւ երբ դպրոց մտած օրս երկրորդ Ուիլիեմը Ուիլիսըն մըն ալ եկաւ, այն ատեն ինք իրմէս ելայ, քանի որ անուրբ աւելի էր ան պիտի տրուէր, եւ օտարը, որ զայն կը կրէր, միշտ աչքիս առջեւ պիտի ըլլար եւ ըստ ամէն հաւանականութեան իր նիստովկացը յաճախ իմինիս հետ պիտի շփոթուէր:

Բարկութիւնս այս մասին կը մեծնար, ամէն ատեն որ բարոյական կամ ֆիզիքական նմանութիւն մը մեր մէջ երեւան կ'ըլլէր: Երկուքս ալ նոյն խոշորութիւնը ունէինք եւ ուրիշ արտաքին ձեւերու մէջ զարմանալի կերպով նոյն նմանութիւնները: Ամէն բանի վրայ աւելցաւ նաեւ վերի դասարաններու մէջ տարածուած այն չլուր, թէ իրարու մօտիկ ազգականներ ենք, ինչ որ զիս բոլորովին զրգոցեց եւ բարկացուց: Դասերիներէս չէին հաւատար ատոր, զոնէ այդ մասին դիտողութիւն մը չէին ընէր. ամ սակայն շատ յստակօրէն հասկցած ըլլալու էր այս բանը եւ զգացողմենք ուսումնասիրած, ինչքան զգուշութեամբ որ ես զանոնք ծածկել կը ջանայի. վասն զի ան գիտցաւ անոնցմէ ամէն տեսակ տանջանքի հարուստ բովը մը չինէլ:

Ինչպէս խօսելակերպս, նոյնպէս ալ գործնականերպէս կատարելապէս նմանցուց. ու զարմանալի կերպով յաջողեցաւ: Հագուստ-կապուստս գիրաւ կարելի էր նմանցնել, նաեւ քալուածքս, շարժումներս կը նմանցնէր՝ առանց մեծ ճիգի, նոյն իսկ ձայնս, հակառակ ակարբութեանը, որով կը դժուարէր: Անշուշտ ձայնը այնքան բարձր չէր հանէր, սակայն չնչոր բոլորովին նոյնն էր: Ու վերջապէս իր մասնայատուկ չլուրը, կատարելապէս լեզուիս արձագանգը հազաւ:

Թէ անձիս այս ճիշդ նմանաձեւութիւնը զիս որքան կը չարաբէր — քանի որ եղածը պարզ ծարրապատկեր մը չէր — չեմ ուզեր հոս նկատագրելու ջանալ: Ինծի միայն այն մխիթարուութիւնը կը մնար, թէ ինծմէ զատ ոչ ոք իր դիտաւորութիւնը հասկնալ կը թուէր: Միայն խորամանկ, հեզնոտ ժպիտին մէջ անուանակցիս կը տեսնէի, թէ ոչքան զոհ կ'ըլլար, երբ կը յաջողէր զիս ամենէն խորունկ կերպով վիրաւ:

Երբեք ուրիշ ոնէ յաջողութիւն կը թուէր թէ զանց կ'ընէր, մինչդեռ շատ դիւրին պիտի ըլլար իրեն իր զուաճալի վարմունքին համար ամբողջ դպրոցին հաւանութիւնը գտնելու եւ զիս իր ծաղրանքին առարկայ ընելու:

Թէ ինծի անողջ մեղմ երևոյթ մը կ'առնէր, բայց յաճախ փափագիս դէմ կ'արտայայտուէր, ըսի արդէն: Մասնաւորաբար կը սիրէր ինծի խրատ տալ, սակայն աննշմար կերպով եւ ակնարկով: Որքան մեծցայ, այնքան սոճեցաւ յաւանաւորութիւնս, որով խրատները կ'ընդունէի: Ասկայն եւ այնպէս հիմա, այնքան տարիներէ ետք, իրեն իրաւունք կու տամ, թէ ոչ տեսա խենդութիւն եւ ոչ ալ սխալներ էին, զորս ան ինծի թեւադրեց: Բարոյական տեսակէտէն՝ եթէ ոչ գիտուէր թեան մէջ, ան կը գերացանցէր զիս շատոնց, եւ ես հիմա անակակեան աւելի քան եւ երջանիկ մարդ մը պիտի ըլլայի, եթէ իր թեւադրութիւնները միշտ մերժած եւ կարեւոր խրատները ատած եւ զլիւս նետած չըլլայի:

Անուանակցիս ընթացքը ամէն օր անտանելի դարձաւ. յամառ մտածումս անոր միջակցութիւնը միշտ գէշ կերպով ընդունեց. ժամանակին հետ մէկտեղ ոչ — հակումս իրական ատելութիւն մը դարձաւ: Անգամ մը նշմարեց ասիկա, ու անկէ ի վեր նուազ վրայ ինկող եղաւ, կամ այնպէս էր ցուցնէր, թէ ինծմէ կը խուսափէ: Փոթորկոտ վիճաբանութեան մը ատեն, որ զրիթէ այդ ատեններն իրեն հետ ունեցայ, մէկ կողմ դրաւ սովորական զգուշութիւնը եւ խօսեցաւ մինչեւ այդ ատեն իրեն անծանօթ անկեղծութեամբ մը: Իր խօսքին, նիւթին, երեւոյթին մէջ աչքիս բան մը դպաւ, որ զիս անսովոր կերպով ուշադիր ըրաւ. վասն զի հոգիիս մէջ իսկոյն տղայութեանս յիշատակները կատարեցան, — տօգոյն, անորոշ պատկերներ: Կարծես թէ հող, իմ ամբողջ կեցող յիշիկ հետ երկար տարիներ առաջ յարաբերութեան մէջ եղած ըլլայի եւ յաճախ չփում ունեցած:

Սակայն այս ինքնախաբէութիւնը անդուռութեամբ այնքան շուտ ինչպէս որ երեւէ էր. հոս կը յիշատակեմ ասիկա, միայն երբ որդեկուտ համար, ուր զարմանալի անուանակցիս հետ վերջին անգամ ըլլալով խօսեցայ:

Ահա՛մար ծակոճուկերով հին ու մեծ տան մէջ խոշոր ննջատենեակէն զատ կային նաեւ բազմաթիւ պզտիկ սենեակներ, ուր միայն մէկ անկողնի համար տեղ կար: Այն խցիկներէն ինչ Ուիլիսընին էր:

Վերջ յիշուած վիճաբանութեան անմիջապէս

եսք — Գոկտոր Բյանսբրիի հաստատութիւնը զբաղւում էր հինգերորդ տարւոյն մէջն էր — արթնւեցայ իրիկուներեք տարեկան յառաջնացայ՝ ձեռքս լամբար մը՝ բազմաթիւ նեղ անցքերէն՝ անուամբ հակաքիտ ննջասենեակը։ Ամէն ոք կը քնանար։

Հատոնց կը խորհէի չար վիճաբանութիւն մը, որուն զոհը Ուիլսընը պիտի ըլլար։ Բան մը՝ զոր կը մտածէի հիմա գործադրել, անոր իմ ամբողջ նենգութիւնս զգացնելու համար։

Ձգողութեամբ բացի սենեակին դուռը, ներս մտայ անաղմուկ՝ եւ մտիկ ըրի, թէ ան ալ իրապէս կը քնանար։ Ատոր վրայ լամբարը բերի, զոր զգողութեան համար դուրսը ձգած էի, մօտեցայ անկողնոյն եւ բացի վարագոյրները։ Փայլուն ճառագայթ մը ինկաւ քնացողին վրայ, եւ անոր դէմքը տեսայ։

Սակայն իսկոյն ստեղծայ, կուրծքս կը հեար սաստիկօրէն, ծուռկէրս կթոտեցան եւ անանուանելի, անհանդուրժելի սոսկում մը իշխեց վրաս։ Հռնչով շրջապատուած՝ լամբարը աւելի մօտեցուցի դէմքին։

Կարելի է որ իրապէս Ուիլսընը Ուիլսընի դէմքին գծերը ըլլային անոնք։ Անկասկած, տեսայ որ էին, բայց ատ անկարելի թուեցաւ ինծի, ու դողդոցցի՝ կարծես պաղ շերտէ մը ցնցուած։

Ի՞նչ կար այդ գծերուն մէջ, որ զիս ամբողջովին վրդովեց։ — Մինչդեռ անոնց կը նայէի, հարկաւոր խառնակ մտածումներ անցան զմեռելոյ։ Ուիլսըն երբեք այդպէս չէր երեցած, երբ արթնուն էր եւ մեր մէջ կը գտնուէր։ Ո՛չ, ապա հովապէս ոչ...։

Նոյն անունը, նոյն դրսերելոյթը, նոյն օրը դպրոց մտած...։ Յետոյ իր հաստատ, անիմաստ նոյնաձեւութիւնը նիստուկացիս, ձայնիս, սոսկորութիւններուս, ձեւերուս...։ Արդեօք իրապէս մարդկային կարելիութեան սահմանին մէջ կը գտնուէր այն, ինչ որ հիմաջ տեսայ, թէ պարզապէս իր սովորական, ժողովրդի նոյնաձեւութեան արդիւնքն էր։

Սոսկումը պատեց զիս, վախ մը ծուծէս եւ սրունքներէս անցաւ։ Հետոսով մարեցի լամբարը, ձգեցի խցիկը կատարեալ լուսութեան մէջ, եւ նոյն ատեն փախայ դպրոցէն՝ անգամ մըն ալ անոր սրահներէն ներս չմտնելու համար։

Քանի մը ամիս ետք, զոր անցուցի ծնողական յարկին մէջ, որպէս աշակերտ իտեղ եկայի կարճ ժամանակի բաւական եղած էր, որպէս զի Գոկտոր Բրանսբրիի բով անցուցած կեանքին յիշատակը մէջս տկարանար։ Հիմա նոյն իսկ կրնայի իմ մտածումներուս արդիւնքին վրայ կասկածիլ։ Եւ

ապրուածը յիշողութեանս կը կանչէի, պարզապէս զարմանալու մարդկային դիրահաւատութեան եւ ապրող ցնորական ուժին վրայ ծիծաղելու համար, որով մայր բնութիւնը զիս նկատի առած էր։

Խտընի մէջ անցուցած կեանքս ալ նուազ ի վիճակի էր այս տեսակ սկզպութիւնը ոչնչացնելու համար։ Հուայտութեանց եւ խնդուութեանց յորձանքին մէջ, ուր զիս իսկոյն կուրօքն նետեցի, կորսնցուցի ամէն լաւ եւ խոհանար տպաւորութիւնները յիշողութեանս, եւ անցնող ժամանակներէն ինծի միայն անգետին թեթեւութիւն մը մնաց։

Ամէն պարագայի մէջ՝ նպատակս չէ հոս ամբողջ յոռութիւնը նկարագրելու, որով դպրոցին ամէն օրէնքներուն կը դիմադրէի եւ ուսուցիչներուն ուշադրութիւնը խաբէր կը կարծէի։ Բարձրահասակ էի, եւ երեք անգուռ, վատնուած, խենդ տարիներու մէջ մոլութեան բոլոր ծիւղ մէջս կազմուած։

Շաբաթուան մը սանձարձակ շուայտութեանէն ետք, սենեակս հարաւիւրեցի ամենէն անառակ աշակերտները՝ գաղտնի գինարբուքի մը։

Գիշերուան ուշ ատեն միացանք, որովհետեւ մինչեւ առտու խմել կ'ուզէինք։ Գինին կը վազէր մեծ քանակով, նաեւ ուրիշ աւելի վտանգաւոր հաճոյքներ ալ չպակսեցան, ու երբ օրը արեւելքէն կ'երևար, մեր սխմար կերուխումը իր զազմիտակէտն էր ելած։

Գինիէն եւ թղթախաղէն մինչեւ յիմարութիւն ոգեւորուած՝ «կենացը» մը ըսելու վրայ էի, երբ իսկոյն սենեակին դուռը բացուեցաւ եւ դուրսը սպասող ծառան մեծ յուզմամբ հաղորդեց, որ մէկը նախաօրհան մէջ կը փափագի ինծի հետ խօսիլ։ Եւ թէ մեծ շտապ մէջ ըլլալ կը թուէր։

Գինով վիճակիս մէջ այս չսպասուած խզումը աւելի բարկացուցիչ էր քան թէ զարմացնող։ Գուրս ելայ զայթելով եւ քանի մը քայլով հասաւ անդաստակ։

Այս ցած, պղտկ սենեակին մէջ լամբար կախուած էր, եւ միայն աղջամուղջին տկար լոյսը դրսէն ներս կու գար՝ կիսակոր պատուհանէն։ Այն պահուն, երբ ոտքս դրան սեմին դրի, երիտասարդի մը հասակը տեսայ, որ գրեթէ իմինիս բարձրութեամբն էր. երիտասարդը ճերմակ բուրդէ կերպասով առտունս վերարկու մը կը կրէր, ճիշդ նորաձեւութեան համաձայն, ինչպէս էր իմ կրած հագուստս։ Դէմքին գծերը էի կրնար տկար լոյսովը զանազանել։

Դէպ՝ ինձ եկաւ, բազուկէս սոսկալի անհամար

բերութեամբ մը բռնեց, եւ ականջէս շնչեց, «Ուրիշքմ Ուրիշքմ...»

Ասիկա զիս իսկոյն սթափեցուց: Անծանօթին տարօրինակ ընթացքէն աւելի, որով զիս զգուշացնելու համար մտաւ դէպ՝ ինծի կ'ողորէր, կը վախցնէր զիս ձայնին խտութիւնը: Թեթեւ, զաղտնի շնչոցով մը այդ քանի մը վանկերը կը թաղային ականջիս մէջ, որոնք ինծի անգրան ծանօթ էին եւ հոգիիս մէջ շատոց անբեւեռութեամբ հազար յիշատակներ արթնուն կ'ընէին, կարծես Էլեկտրական ոյժէ մը զարնուած:

Նազիւ ինքզինքս գտած էի, երբ օտարականը անհետացած էր:

Թէեւ այս դէպքը իր ազդեցութիւնը չէր պակսեցնիր անհանգիստ երեւակայութեանս վրայ, սակայն քիչ ժամանակի համար էր: Անծանօթը թէեւ անխոնջ կերպով փնտնեցի, որ այդպէս առանց կանչուած ըլլալու զօրծերուս կը խառնուէր եւ որուն անծին մասին չէի կրնար խաբուիլ, սակայն թէ ով էր Ուրիշքմ, եւ ուրկէ՛ կու գար, ու զաղտնի զիտաւորութիւնը ինչ էր, հարցումներ էին, որոնց պատասխան չէի գտներ, որքան ալ այդ մասին յոգնէի:

Միայն այսքան մը իմացայ, որ իր ընտանիքին մէջ պատահած դժբախտութեան դէպքը իմ հետեւանքով նոյն օրը, որ ես փախած էի, ան ալ Գոկտոր Բրանսփրիի զպրոցը ձգած էր:

Ասկայն, ինչպէս ըսի, վերի պատահածը իսկոյն մոռցայ. իտընէն մեկնիլու կը մօտենար, եւ ծրարգրէ՛ր՝ Օթփորդը համալսարանը մտնելու՝ զիս կը զբաղցնէր բոլորովին:

(Շարունակելի)

Բեգմ. ՅԱՅՈՐ-ԳՐԻԳՈՐ

ԷՏԵՄԱՐ Ա. ՊՈՅ

Գ Ի Տ Ճ Ա Կ Ա Ն

Ի Ն Զ Ո Ւ Դ Ա Ս Տ Ղ Ե Ր Ը Բ Ա Յ Խ Փ Ի Կ Կ Ը Խ Ա Ղ Ա Ն

(Շար. տես Բազմ. 1928 էջ 178)

Ե. ՀՐԱՏԻ ՄԻՋՈՑԱԽ
ԵՐԿՐԱՐԵԻ ՀԵՌԱԽՈՐԴԻՆԸ ԳՏԵՆԼ

Այս մուրաբակիս արտակեղորոշութիւնը փայլածուէն վերջը մեծ ըլլալով՝ շատ աւելի ճշգրտութիւն կը պահանջուի տուեալները ճիշդ գտնելու համար: Արտակեղորոշութիւն կը կոչուի մէջ ի մէջ երկու բռ-

լորականերուն որ նոյն կեղորոշ չունին: Հրատի արտակեղորոշութիւնը Երկրինէս 5 անգամ աւելի է. այս զիտնալով մեծ ուշադրութիւն կը պահանջուի հաշիւներուն մէջ: Հրատը երեք զանազան երկրամիջոց ունի, նոյնպէս նաեւ երեք զանազան երկրանշառներ: Երկրամիջոցութիւններն են 94,8 միլիոն Հգմ., 73,1 Մ. Հգմ. եւ կամ 52,9 Միլիոն Հգմ. եւ այս վերջինս ամէն 33 տարին անգամ մը կը պատահի եւ վերջին անգամ 1924ին պատահեցաւ: Օգոստոս 23ին 58,7 միլիոն Հգմ. մօտեցած էր եւ աւելի մերձեցումի պիտի սպասեց 1967ին. իսկ ընդհանառակն արեւանշառներն են 350,9 միլիոն Հգմ. եւ 376,9 եւ 397,8: Ահա այս ահագին տարբերութեան պատճառաւ է որ իդճմտորէն ընելու է հաշիւները, որպէս զի վրիպակներէ զերծ ըլլայ. մեր հաշիւները հոս դնենք.

Հրատ արեւանշառի	8,3948867
Հակշռ. 31°24'0",443	9,7856185 (—10)
Երկրիս երկրանշառի նշանակն	8,1805052
Հրատ արեւամիջոցի	8,3136461
Հակշռ. 35°26'41",95	9,8523857 (—10)
Երկրիս արեւամիջոցի նշանակն	8,1660318
Հրատ միջին հեռաւորութիւն	8,3561683
Հակշռ. ի 33°16'38",3	9,8171005 (—10)
Երկրիս միջին հեռաւ. նշ.	8,1732638

Ուրեմն այս թիւերը նոյն հեռաւորութիւնը ցոյց կու տան ինչ որ նախորդ յօդուածին մէջ գտած էինք, բայց մեզի միջինն է էաւան, որուն տեսանկիւնն է 8°,836384:

Թիւերու եւ տեսանկեան այս նմանութիւնը, ըլլալ լուսնով, ըլլալ ներքին թէ արտաքին մոլորականերով, որոնք Արեւտարքի եղանակաւ հաշուեցինք՝ ամէնքն ալ նոյն տեսանկեան առաջնորդեցին:

Զ. ԱՍՏԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԱՆԱԶԱՆ
ԵՂԱՆԱԿԵՐ

Հոս կարելի է հարցնել. արեօք Արեւտարքուի եղանակաւ միայն կը գտնուի Արեւու հեռաւորութիւնը: —

ա. Աստեղագէտներ երկայն ատեն երբոր չյաշուողեցան Արիստարքի եղանակը գոր-